

Het zal duidelijk zijn dat de drie 'Nederlandse' bijdragen niet zonder meer op een lijn te stellen zijn; daarvoor wijken zij zowel in keuze van onderwerp als aanpak teveel van elkaar af. Duidelijk is in ieder geval wel dat Marc Boone en Maarten Prak ieder op geheel eigen wijze illustreren dat de in de Duitse historiografie zo sterk ingeburgerde tegenstelling tussen *Verfassungsnorm* en *Verfassungsrealität* ook voor de bestudering van de stedelijke politieke cultuur in de Nederlanden een vruchtbaar perspectief kan zijn.

Paul Knevel

F. Vanhemelryck, ed., *Volkscultuur in Brabant* (Brussel: KU Brussel, Centrum Brabantse geschiedenis, 1994, 295 blz.).

Volkscultuur in de brede zin van het woord houdt deze zeer heterogene bundel voordrachten bij elkaar. De cultuur komt redelijk goed uit de verf, maar wat volk hier is, blijft wazig. Ook de doelgroep van de bundel zelf is verre van duidelijk. De teksten heten als lezingen aan het Centrum voor Brabantse geschiedenis van de Katholieke Universiteit Brussel te zijn gehouden. Als dit boek het visitekaartje van dat Centrum is, zal de deur daar, vrees ik, niet door de geleerde wereld worden platgelopen. Daarvoor verschilt het niveau van de teksten te sterk en geeft de bundel als geheel te weinig inzicht in het wetenschappelijk debat. Naast een geleerd en informatief, maar onaf opstel vol frequentietabellen over de voornaamgeving in Vlaams-Brabant door de eeuwen heen (J. Ockeley), en een aantal kritische aantekeningen, in een nogal persoonlijke visie, over de ontwikkeling van de beeldvorming in de historische demografie en de gezinsgeschiedenis (C. Vandenbroecke), staan er enkele overzichten in die duidelijk op een breder publiek gericht zijn, alsmede een paar veel smallere *case-studies*.

De bundel opent met een aardig tableau, in attenderende stijl voor een breed publiek geschreven, van allerlei vormen van 'volksgehoof' in Brabant, door J. van Haver. In feite omvat dit zowel de kerkelijk geordende religieuze volkscultuur als wat de schrijver de 'profane', dat wil zeggen niet kerkelijk gebonden vormen van volksgehoof noemt. De bijdrage over voorstellingen van volksvermaak in het werk van David Teniers de jonge (J. Vervae) blijft nogal beschrijvend en lijdt zichtbaar onder de belabberde kwaliteit van de illustraties. Een *casestudy* als het opstel van D. Coigneau over het rederijkerslandjuweel en het haagspel van 1561 is toch eigenlijk te specialistisch voor een zo breed bedoelde bundel. W. Bosnians' bijdrage over de zangtraditie van volksliederen te Woluwe in de twintigste eeuw, gebaseerd op veldwerk, is boeiend, maar de lezer mist node de melodieën bij de zestien getranscribeerde liedteksten. Blijkens de slotnoot houdt de auteur de bandopnamen weliswaar te onzer beschikking — maar wie zal ze opvragen, gesteld al dat er een adres bij stond? H. Vannoppen brengt systematisch de ontwikkeling van de streekdracht in alle Brabantse regio's sedert zes eeuwen in kaart in een overzichtstekst die weliswaar een grote feitenkennis verraadt maar waarin ik slechts moeizaam een boeiende lezing herken. Vermoedelijk draaide de lezing om lichtbeelden, waarvan hier nog enkele plaatjes over zijn. Is voor een goed artikel dan niet een andere opzet vereist? Het moet mij ten slotte van het hart dat ik het afsluitend opstel van redacteur Vanhemelryck over toverij in de Middeleeuwen ronduit onder de maat vind. Er staat weliswaar van alles en nog wat in dit onderhoudende praatje, maar men mocht van de auteur van een boek over *Heksenprocessen in de Nederlanden* (1982) toch wel verwachten dat hij de literatuur van de laatste vijftien jaar uit diezelfde Nederlanden (Noord en Zuid) had verwerkt, en minstens die over Brabant zelf. Ik denk met name aan het werk van Marcel Gielis, hier zelfs niet geciteerd. Wellicht was dan enige vooruitgang in de theorievorming en de analyse geboekt ten opzichte van eerdere studies.

Ook de vormgeving van het boek is om te huilen: een conservatieve letter, een fantasieloze opmaak, een te volle bladspiegel, en een slordige inktgeving. De vale, grijszwarte foto's vormen een belediging voor de beeldcultuur. Potentiële kopers kunnen er slechts door worden afgeschrikt. Wie een boek zo lelijk uitgeeft, en met zo weinig gevoel voor samenhang, verdient ook niet te worden gekocht. De uitgever zelf voelde het al aankomen, een ISBN-nummer staat er niet in. Wie ondanks alles geïnteresseerd blijft, kan natuurlijk bestellen. Maar hij wachte liever op de ramsj.

Willem Frijhoff

B. Kempers, ed. *Openbaring en bedrog. De afbeelding als historische bron in de Lage Landen* (Amsterdam: Amsterdam university press, 1995, 203 blz., f39,50, ISBN 90 5356 089 0).

In hoeverre kan het beeld in de Nederlandse geschiedenis maatschappelijk van belang zijn voor de vormgeving van het identiteitsbesef en loyaliteitsgevoel? Volgens B. Kempers is dit een verwaarloosd aspect bij de bestudering van het verleden, ook al doordat noch de kunsthistorici noch de historici zich hier echt voor hebben geïnteresseerd. In 1994 werd op initiatief van de Atlas van Stolk in het Rotterdamse Raadhuis een congres gehouden waarop zes sprekers (twee historici, drie kunsthistorici en een socioloog) op dit thema uit evenzo vele eeuwen ingingen. Het geheel werd vooraf gegaan door een toespraak waarin A. van Stolk treffend de veranderende plaats van de Atlas in de samenleving schetste. Al deze auteurs hebben afbeeldingen in incunabelen, pamfletten, op spotprenten, zegels, schilderijen, film en foto's nader op hun 'boodschap' onderzocht en zich ook afgevraagd in hoeverre bewuste manipulatie met beelden geschiedde om het publiek te beïnvloeden. Hoe dit onder de titel van het boek kan vallen is niet geheel duidelijk, omdat juist tussen de twee daarin genoemde uitersten een subtiel veld ligt waar de wisselwerking van kunstenaar en publiek zich afspeelde onder het teken van overreding en — zeker in de vroeg-moderne periode — onbewuste patriottische vooringenomenheid of ontvankelijkheid.

R. W. Scheller tracht in zijn heldere essay over de vijftiende eeuw het hier en daar om de hoek kijkende realisme in afbeeldingen te betrappen, zoals dat aan het einde van die eeuw naar voren kwam. Bovendien stelt hij vast dat er toen geen publieke opinie bestond en het belang van een ruime verspreiding van het beeld in tegenstelling tot een standpuntbepaling in geschrifte niet werd gezien. Kempers gaat voor de volgende eeuw na hoe de klimmende leeuw met pijlen en zwaard uiteindelijk het symbool van de nieuwe Republiek is geworden. Een door de gecompliceerdheid van het materiaal wat moeizame arbeid waarin de lijnen van de ontwikkeling niet altijd scherp naar voren komen. En dat ook al doordat de auteur geen duidelijk onderscheid aanbrengt tussen de werelden van de heraldiek en van politieke prenten. De specifieke politieke achtergronden van het accidentele gebruik van bepaalde versies van de leeuw (in het wapen van vele gewesten als Vlaanderen, Brabant, Holland en Zeeland aanwezig) tijdens de verwarrende, voortdurend wisselende allianties gedurende de Opstand blijven eveneens wat onderbelicht. En die diffuusheid wordt nog bevorderd door het soms niet zo functionele gebruik van 'Nederlands', 'Staats' en 'Hollands'. In ieder geval blijkt hoe Holland uiteindelijk op dit terrein de dienst uitmaakte. Vervolgens bespreekt de expert op het gebied van de iconologie E. de Jongh met grote kennis van zaken de 'vertekening' van de werkelijkheid op zeventiende-eeuwse afbeeldingen. Wat de tijdgenoten daarbij nog wel en wat niet accepteerden verbaast hem soms, maar is toch wel in verband te brengen met de werkelijkheidsperceptie en het historisch bewustzijn van de tijd. F. Grijzenhout zoekt de oorsprong van de overlangs gedeelde, half als soldaat, half als predikant afgebeelde figuren in de Patriottentijd en leidt deze